

Uvod u savremenu epistemologiju

Džonatan Densi

2. ZNANJE

2.1 Tradicionalno tumačenje

Standardno tumačenje znanja, koje je u središtu novijih epistemoloških rasprava, definiše znanje kao opravdano istinito verovanje; ono tvrdi da osoba *a* zna da *p* ako i samo ako

1. *p*,
2. *a* veruje da *p*,
3. *a*-ovo verovanje da *p* je opravdano.

S obzirom na tri dela koja sadrži, ova definicija se naziva trodelnom definicijom ili trodelnim tumačenjem znanja; ona definiše propozicijsko znanje, znanje da *p*; ona ne definiše znanje u smislu poznavanja tipa "a poznaje Džemsa" niti znanje u smislu vladanja nekom veštinom (knowledge-how), na primer "a zna da vozi bicikl", bar ukoliko se za ove pokaže da se mogu svesti na propozicijsko znanje (knowledge-that).

Trodelna definicija ima svoje očigledne prednosti. Prvi uslov, da ako *a* zna da *p* onda je *p* istinito (koji se može predstaviti kao $Zap \rightarrow p$), po pravilu se smatra stipulativnim. Drugi uslov, da ako *a* zna da *p* onda *a* veruje da *p* (možemo ga predstaviti kao $Zap \rightarrow Vap$), izgleda da je minimalan, a treći, da ako *a* zna da *p* onda je njegovo verovanje da *p* opravdano ($Zap \rightarrow Ovp$), se uključuje da bi se znanje razlikovalo od slučajnog tačnog nagađanja prilikom kojeg je osoba koja nagađa dovoljno ubeđenja da veruje u ono što nagađa. Valja ipak ukazati na posledicu ovakvog opravdanja uslova 3: neko verovanje nećemo, uopšteno govoreći, smatrati opravdanim samo u svetlu činjenice da je ono istinito, jer bi inače uslov 3 bio suvišan. Ako se samo na osnovu bacanja novčića opredelim za to koja će investicija doneti najveći dobitak, pa se srećnim sticajem okolnosti pokaže da sam bio u pravu, možda ćemo reći da je moj izbor s obzirom na ishod bio isplativ, ali ne i da je njime opravdan; za svoj izbor uopšte nisam imao opravdanje. (Mogli bismo i da povučemo razliku između dva tipa opravdanja, opravdanja koje prethodi datom događaju i opravdanja koje nastupa nakon njega, pa da u trodelnu definiciju uključimo samo prvi tip; ipak, tada bi se postavilo pitanje da li je tu uopšte reč o dva oblika jedne iste stvari.)

Sa kojim problemima se suočava trodelna definicija? Neko bi možda pomislio da je uslov 2 nedovoljan: verovati da *p* nije toliko jak uslov kao biti siguran da *p*, a da bi neko nešto znao on u to mora ne samo da veruje nego i da bude siguran (be certain).

Najubedljiviji razlog zbog kojeg se traži da u našu analizu znanja unesemo i neko tumačenje izvesnosti (certainty) leži u tome što se ljudi sa pravom ustručavaju da tvrde (claim) da znaju nešto u šta nisu dovoljno sigurni. Izgleda da ovo ustručavanje ima veze sa prirodom samog znanja, što opet ne bismo mogli na dovoljno očigledan način da objasnimo ako je priroda znanja iscrpljena trodelnom definicijom. Mada se obično primećuje da je pojam izvesnosti relevantan za analizu naših tvrdjenja da nešto

znamo, ali ne i za analizu samog znanja (na primer y: Woozley, 1953), time nam se ne pruža nikakav način da objasnimo zašto bi izvesnost bila neophodna da bi neko tvrdio da nešto zna a da nije neophodna za samo znanje, to jest, za postojanje onoga što je predmet tvrđenja.

Pošto ćemo otkriti i druge razloge za odbacivanje trodelne definicije, nema razloga da se ovim dalje bavimo. Pouka koju bi trebalo izvući je da ako i želimo da znanje tumačimo ne pozivajući se na zahtev za izvesnošću, negde drugde bi trebalo ostaviti prostor za pojam izvesnosti; ako izvesnot smatramo uslovom za potvrđivanje znanja, morali bismo da objasnimo zašto je to slučaj ostajući u okvirima ponuđenog tumačenja.

Ali, zašto ne bismo bili skloni da uslov 2 naprosto promenimo tako da glasi "a je siguran (a-u je izvesno da p) da p"? Odgovor je da smo spremni da dopustimo da neko zaista ima znanje u okolnostima (koje nisu baš tako neuobičajene) u kojima nije dovoljno siguran pa sam ne bi ni tvrdio da zna. Standardan primer koji se navodi jeste slučaj nesigurnog učenika koji je, recimo, prethodne noći naučio podatke o engleskim kraljevima ali koji je toliko zbunjen pred svojim strogim učiteljem da potpuno gubi sigurnost u stvarnu tačnost odgovora koji mu se na postavljena pitanja sami od sebe nameću. Pod pretpostavkom da su ti odgovori ipak tačni, zar se ne bismo složili da ih on zna, čak i ako možda on sam to ne bi tvrdio? A razlozi zbog kojih bismo se sa time složili svakako su bliski razlozima na koje se ukazuje u trodelnoj definiciji: odgovor koji učenik daje jeste tačan, i to ne slučajno.

Pozivanje na primer nesigurnog učenika pati od jedne slabosti koja se ponovo tiče 2. uslova. U meri u kojoj učenik nije siguran u odgovore koji mu se nameću, da li bismo priznali da on u njih ipak veruje? Ako smo nepažljivi, korišćenje ovog primera za sputavanje (ublažavanje, defuse) pretenzija uslova izvesnosti dovešće do gubitka uslova verovanja koji smo nastojali da odbranimo.

2.2 Getijeovski protivprimeri

Jednog juskog popodneva Henri gleda televiziju. Tog dana se održava vimbldonsko muško finale, a na televiziji se vidi kako Mekinro pobeđuje Konorosa; rezultat je dva prema nula u setovima i Mekinro ima meč-loptu u trećem setu. Mekinro osvaja poen. Henri opravdano veruje da

1. Upravo sam video da je Mekinro pobedio na ovogodišnjem vimbldonskom finalu.
pa ispravno zaključuje da
2. Mekinro je ovogodišnji vimbldonski šampion.

Međutim, kamere na Vimbldonu su u stvari prestale da rade, a na televiziji je prikazivan snimak prošlogodišnjeg meča. A dok se to dešava, Mekinro zaista ponavlja svoj prošlogodišnji pobedonosni pohod. Henrijevo verovanje 2 je, dakle, istinito i on svakako ima opravdanje za to verovanje. Ipak, teško da bismo se složili sa time da Henri zna 2.

Ovakvi protivprimeri trodelnoj definiciji znanja poznati su kao getijeovski protivprimeri, po E.L. Getijeu (1963). (Primer koji je ovde naveden dugujem Brajanu Geretu.) Getije je tvrdio da oni pokazuju nedovoljnost trodelnog tumačenja; može se desiti da neko nešto ne zna čak i onda kada su zadovoljena sva tri uslova.

Getije pritom ne osporava nijedan od ta tri uslova. On priznaje da su oni pojedinačno uzev nužni, dokazujući samo da ih je potrebno dopuniti.

Zbog razloga o kojima će kasnije biti reči, poželjno je situaciju formalno predstaviti. Ako 1 označimo sa p a 2 sa q, imamo:

$\neg p$, $\forall p$, $\exists p$, $p \rightarrow q$, $\forall p(p \rightarrow q)$, q , $\forall p q$, $\exists p q$.

Getijeovski protivprimer je, dakle, takav da u njemu a ima opravdano ali pogrešno polazno verovanje iz kojeg zaključivanjem izvodi opravdano verovanje koje se pokazuje istinitim, pa tako dolazi do opravdanog istinitog verovanja koje nije znanje.

Kako odgovoriti na ove ozloglašene protivprimere koji nam ipak ne daju mira? Izgleda da imamo tri mogućnosti:

1. da nađemo način da pokažemo kako ti protivprimeri ne postižu cilj;
2. da prihvatimo protivprimere i potražimo dopunu trodelne analize koja bi ih otklonila;
3. da prihvatimo protivprimere i da tradicionalnu analizu, umesto da je dopunjujemo, izmenimo tako da im odoleva.

U ostatku ovog odeljka bavićemo se prvom mogućnošću.

Na koje principe zaključivanja se ovi protivprimeri oslanjaju? Sam Getije iznosi dva. Da bi primeri postigli cilj, mora biti moguće da čak i pogrešno verovanje bude opravdano; a opravdano verovanje mora pružiti opravdanje za bilo koje drugo verovanje koje je njime implicirano (ili je opravdano verovati da je ono njime implicirano). Ova poslednja pretpostavka jeste princip zatvorenosti PZ^o koji smo ranije pominjali prilikom razmatranja skepticizma (1.2). Ako bismo, dakle, mogli pokazati da je PZ^o pogrešan to bi imalo za posledicu dve stvari: obesnaživanje getijeovskih protivprimera i (bar delom) prvog skeptičkog argumenta. Ipak, možda se – kao što ćemo videti u sledećem odeljku – po uzoru na getijeovske mogu smisliti novi primeri koji ne uključuju zaključivanje, ili bar ne zaključivanje o kojem je u tom principu reč, pa ako se to pokaže mogućim onda nikakva kritika PZ^o ili drugih principa neće biti preterano uspešna.

Getijeovske primere ne možemo odbaciti prosto kao vešto smišljene i izveštačene. U obliku u kojem su formulisani, oni potpuno delotvorni. Međutim, s razlogom se možemo zapitati kakve svrhe ima da lupamo glavu oko traganja za prihvatljivom definicijom "a zna da p". Nije li to traganje samo puka tehnička vežba? Ako ne možemo pronaći neproblematičnu definiciju, zašto bi – i da li bi taj ishod trebalo da nas uznemiri? Mnogi od bezbroj članaka napisanih kao odgovor Getijeju odaju utisak da je odgovaranje Getijeju nekakva privatna filozofska igra, potpuno beznačajna za bilo koga drugog osim za same igrače. Zar nam Vitgenštajn, dokazujući da ne mora postojati nikakav element svojstven svim slučajevima neke osobine (na pr. slučajevi znanja) osim činjenice da to jesu takvi slučajevi (na pr. da to jesu slučajevi znanja), ipak nije pokazao da neki pojam može biti sasvim ispravan čak i ako ga ne možemo definisati. (Upor. Wittgenstein, 1969b, pp. 17-18, i 1953, §§ 66-7.) Šta bi onda uopšte moglo da zavisi od našeg uspeha ili neuspeha u traganju za nužnim i dovoljnim uslovima za znanje?

U mnogo čemu odobravam opšti ton ove primedbe, što će ubrzo postati jasno. Na potragu za odgovorom Getijeju podstiče me osećaj da je možda moguće naći tumačenje prirode znanja koje će u znatnoj meri uticati na ono što ćemo u kasnijim delovima knjige reći o opravdanju. To se može desiti na jedan ili na oba od sledeća dva načina. Možda ćemo naći tumačenje prirode znanja koje će biti dovoljnim da su neka od naših verovanja opravdana; tumačenje koje ću provizorno podržati u poglavlju 3 ima takve pretenzije. Ili se možemo nadati da ćemo opravdanje definisati pomoću znanja. Na primer, možemo pretpostaviti da je neko verovanje opravdano ako bi u izvesnim okolnostima (koje je potrebno precizirati) ono bilo znanje. (ovu ideju

iznela mi je Dženifer Hornzbi.) U međuvremenu se moramo baviti nekim tumačenjima znanja koja su naizgled manje plodna.

Odgovori Getijeju

Očigledno je da sam do sada radije izbegavao, koliko god sam mogao, davanje čak i najpovršnije dijagnoze nedostatka koji je Getije otkrio u trodelnoj analizi. Postupio sam tako zato što različiti odgovori Getijeju svi odreda proizilaze iz različitih dijagnoza manjkavosti trodelne analize; kada jednom doznamo šta joj nedostaje, biće sasvim lako dopuniti je.

Prisustvo relevantne lažnosti

Najočiglednija dijagnoza jeste da je početno verovanje da p , iz kojeg je zaključivanjem izvedeno istinito opravdano verovanje da q , lažno. S obzirom na to, mogli bismo da trodelnoj analizi dodamo četvrti uslov da ništa što smo zaključili na osnovu lažnog verovanja, ili na osnovu grupe verovanja od kojih je bar jedno lažno, ne može biti predmet znanja.

Ovaj jednostavan predlog ima dva nedostatka. Prvo, možemo smisliti verzije getijeovskih protivprimera u kojim, mada uključuju lažno verovanje, nema nikakvog zaključivanja. Pretpostavimo da na osnovu onoga što vidim verujem da je na susednoj livadi ovca. Ja na osnovu toga što vidim ne zaključujem da je na toj livadi ovca, već prosto smatram da je vidim. Životinja koju vidim jeste krupan kuždravi pas, ali moje verovanje nije lažno zato što je tu i ovca, a da ja to ne znam jer je skrivena iza živice. Možemo se složiti da je u ovoj situaciji moje verovanje istinito i opravdano ali ćemo poricati da ja znam da je na toj livadi ovca. (Ovaj primer preuzet je od Čizolma, 1977, p.105.)

Mogući odgovor je da ja svakako zaključujem da na livadi vidim ovcu, i to na osnovu onoga što znam o osetima koje u tom trenutku imam. Ovaj odgovor pokreće krupna pitanja; ipak, u poglavlje 5 se izlaže opširan argument kojim se dokazuje da ako uopšte postoji bilo koje znanje do kojeg nismo došli zaključivanjem (non inferential knowledge), neki slučajevi takvog znanja mogli bi da za svoj predmet imaju i stvari drugačije od oseta – zašto takav predmet onda ne bi bila, na primer, ovca?

Drugi nedostatak je što je predlog prejak i po svoj prilici dovodi do toga da je za bilo koga od nas nemoguće da bilo šta zna. Kao što ćemo videti, mnogi odgovori Getijeju zapadaju u tu opasnost. Što se iznetog predloga tiče, svi mi imamo mnoga lažna verovanja koja igraju izvesnu ulogu u našem rasuđivanju, pa prema tom predlogu nijedno istinito opravdano verovanje koje u ovom trenutku imamo ne bismo smatrali znanjem.

Da bismo otklonili ove nedostatke, moramo izbeći ukazivanje na zaključivanje i dodatno precizirati odnos između lažnih verovanja i verovanja koja su istinita i opravdana a koja ne bismo smatrali znanjem. Na primer, mogli bismo prosto da zahtevamo odsustvo relevantne lažnosti. Time bismo izbegli primer ovce na livadi budući da ja po svoj prilici verujem (pogrešno) da je životinja koju vidim ovca bez obzira na to što ovo verovanje ne koristim za zaključivanje. Ipak, izgleda da se ovim dodatnim zahtevom teškoća više imenuje nego što se otklanja: koja lažna verovanja ćemo smatrati relevantnim?

Odgovor može biti da je lažno verovanje da p u potrebnom smislu relevantno ukoliko bi subjekt, da je umesto toga verovao da $\sim p$, prestao da ima opravdanje za

svoje verovanje da q . Nisu sva lažna verovanja relevantna u tom smislu. Neka će biti toliko sadržinski različita ili beznačajna da njihova istinitost ili lažnost uopšte neće uticati na ono u šta subjekt u datom trenutku veruje. Na primer, među verovanjima na osnovu kojih tvrdim da znam da je Napoleon bio veliki vojskovođa može se naći jedno lažno, ali toliko beznačajno da bi, čak i ako bih u pogledu njega promenio mišljenje, opravdanje koje imam za verovanje da je Napoleon bio veliki vojskovođa ostalo netaknuto. Jedno takvo verovanje ne bi bilo u potrebnom smislu relevantno.

Međutim i ovo novo tumačenje nailazi na teškoće koje se mogu najbolje ilustrovati primerom. Pretpostavimo da od koleginice očekujem da me večeras odveze kući, ali je akumulator njenog automobila ispražnjen; to nas ipak neće sprečiti jer je auto našeg prijatelja dovoljno blizu i ima prenosne kablove pomoću koji se njen automobil može upaliti. U tim okolnostima verujem da će me ona večeras odvesti kući, i to moje verovanje je opravdano. Da li znam da će me večeras odvesti kući? Uslov odsutnosti relevantnih verovanja uverljivo nagoveštava da odgovor zavisi od toga kakva druga verovanja imam. Ali, javljaju se nevolje. Ako, recimo, prosto verujem

1. odvešće me večeras kući,
složićemo se možda da to i znam, ali ako osim 1 verujem i
2. skumulator njenog automobila nije ispražnjen,
možda nećemo, jer imam jedno relevantno lažno verovanje. Međutim, ako uz 1 i 2 verujem i
3. blizu je parkiran prijateljev auto koji ima prenosne kablove,
onda ovo naizgled spasonosno (bezrazložno gratuitous) verovanje

ponovo obezbeđuje da znam da će me večeras odvesti kući. Jer, da sam verovao u suprotno od 2, moje verovanje u 1 ne bi bilo opravdano ukoliko još nemam verovanje poput onog u 3. Čini se da predlog koji razmatramo ima za posledicu da će moje znanje ili neznanje po pravilu zavisiti od toga koja druga naizgled slučajna verovanja imam. Ova posledica je neprihvatljiva, pa je potrebno još truda da bi se predloženo tumačenje odbranilo od ovakvih primedbi.

Poništivost

Unekoliko dugačiji pristup ističe da se getijeovski protivprimeri javljaju zato što ima nekih istina koje bi, da je subjekt u njih verovao, uništile njegove opravdanje (upor. Lehler i Paljson, 1969; Sđain, 1974). Pretpostavimo, na primer, da je Henri verovao da posmatra snimak prošlogodišnjeg finalnog meča, koji je zaista posmatrao; u tom slučaju, njegovo opravdanje za verovanje da p i samim tim, posredstvom PZO, za verovanje da q bilo bi uništeno. Predlaže se, dakle, dodavanje četvrtog uslova ukolem se zahteva da nema drugih istina takvih da bi Henrijevo opravdanje za verovanje da q bilo uništeno da je on u njih verovao. Ovaj predlog se tiče poništivosti; za znanje se zahteva neponištivost opravdanja, to jest, da dodavanje dodatnih istina ne uništava opravdanje.

Iz ovog predloga ne sledi da lažno verovanje neće nikada biti opravdano, jer se neponištivo opravdanje zahteva samo za znanje, dok neka verovanja i dalje mogu biti poništivo opravdana. Ipak, postoji opasnost da se time prvi uslov za znanje ($Zap \rightarrow p$) učini suvišnim. Izgleda kao da neko lažno verovanje nikada ne bi moglo da bude neponištivo opravdano zato što bi uvek mogla postojati neka istina (makar samo negacija tog lažnog verovanja) čije bi dodavanje uništilo opravdanje. Međutim, možda je to pre snaga nego slabost ponuđene teorije, pošto će nova četvorodelna analiza biti koherentnija od prethodne: u četvrtom uslovu ona objašnjava ono što je prethodno bilo samo stipulirano, da znanje iziskuje istinu.

Moglo bi se reći da predlog koji se tiče poništivosti proširuje raniji zahtev za odsustvom relevantnih lažnosti; sad izlazimo iz kruga sudova u koje subjekt zaista veruje i posmatramo sudove koji bi doveli do neke promene da je subjekt u njih verovao. Međutim, to proširenje ne predstavlja stvarni napredak. Pojam poništivosti se suočava sa teškoćom koja se opet najbolje može ilustrovati primerom. Možda, naprimer, verujem da se u ovom trenutku moja deca igraju u kućnom dvorištu i imam dobre razloge za to verovanje. Ipak, ovog jutra nakon što sam napustio kuću telefonirao je komšija i pozvao decu u jutarnju šetnju. Da sam to znao, bilo bi poništeno opravdanje za moje verovanje da se igraju kod kuće, jer takođe verujem da moja deca obično prihvataju takve pozive. Ali, moja supruga je bila zabrinuta za zdravlje jednog od njih i odbila je poziv. Da li znam da se moja deca igraju u kućnom dvorištu? Ako imate intuiciju da znam, morate odbaciti kriterijum poništivosti u obliku u kojem je ovde formulisan. Ako imate intuiciju da ne znam, pozivajući se na to da bi moje opravdanje bilo poništeno da sam čuo za poziv, onda dugujete neko tumačenje zašto (meni nepoznata) istina da je moja žena odbila poziv nekako ponovo ne uspostavlja ravnotežu. U oba slučaja predlog koji se tiče poništivosti bi trebalo da bude izmenjen.

Kao i u slučaju zahteva za odsustvom relevantne lažnosti, izgleda da je problem u tome što nova istinita verovanja postupnim dodavanjem mogu ukinuti postojeće opravdanje, a da u pozadini preostaju dodatne istine koje mogu ukinuti to ukinuće. Bilo kako bilo, prvo nam se nameće pitanje zar nije verovatno da će uvek postojati neka istina koja bi, ako bi se samo ona dodale a ostale isključile, poništila moje opravdanje. Ako ne uvek, onda će to svakako dovoljno često biti slučaj pa će obim mog znanja biti sužen, što već samo po sebi pruža osnov za prigovor. Drugo, potrebno je nekako sprečiti da mi postupno dodavanje dodatnih istina čas obezbeđuje čas uskaćuje znanje.

Ovaj drugi cilj možemo postići izmenom našeg tumačenja poništivosti tako što ćemo umesto o pojedinačnim novim istinama (što je dovelo do problema postupnog dodavanja) govoriti ukupno o svim istinama. Tako bismo u vidu četvrtog uslova mogli da zahtevamo da naše opravdanje bude očuvano čak i nakon što bismo skupu naših verovanja odjednom pridodali sve istine. Izgleda da ovaj novi pojam poništivosti dopušta (verovatno) da sada znam da se moja deca igraju u dvorištu, zato što druga pridodata istina ukida poništavajuće dejstvo prve. Ali, i ovaj novi pojam poništivosti nailazi na teškoće. Prvo, govorim o istovremenom dodavanju svih istina čini se da smo čvrsto zakoračili u oblast fikcije. Zaista, imamo li bilo koju održivu zamisao o "svim istinama"? Drugo, čini se da ćemo po ovom kriterijumu uvek imati slabije razloge za verovanje da nešto znamo; jer verujući ovo uvereni smo da će naše opravdanje opstati nakon uzimanja u obzir svih istina, a izgleda da nam je mnogo više potrebno za potkrepljenje ovog dodatnog uverenja no što je potrebno za potkrepljenje neke uobičajene pretenzije na znanje.

Pouzdanost

Jedan drugačiji pristup odvrća našu pažnju sa odnosa između suda na čije znanje pretendujemo i drugih lažnih verovanja koje je trebalo da su bila istinita ili drugih istina u koje je trebalo da verujemo. Ponekad se predlaže da opravdano istinito verovanje smatramo znanjem ako je dobijeno nekim pouzdanim metodom (videti Goldman, 1976; Armstrong, 1973, pogl. 13; Swain, 1981). U getijeovskom primeru, Henri zaista zna da se tog popodneva održava vimbldonsko finale; ovo opravdano istinito verovanje dobijeno je pouzdanim metodom čitanja novina, koje obično tačno

izveštavaju o takvoj vrsti stvari. Ipak, njegovo verovanje da q je očito dobijeno metodom koji nije baš pouzdan. Taj bi ga metod u ovom konkretnom slučaju doveo u zaludu da je Mekinro napravio neočekivan propust i odjednom prepustio igru Konorosu.

Pristup koji se poziva na pouzdanost može biti dopunjen; u nekim svojim aspektima on je blisko povezan sa uzročnim pristupom kojim ćemo se ubrzo baviti, i to zato što očito dugujemo odgovor na pitanje šta se podrazumeva pod pouzdanošću, a tu se odmah nameće uzročni odgovor (videti, na primer, Goldman, 1979). Ipak, već možemo uočiti teškoće na koje nailazi bilo koja verzija ovog pristupa: u opasnosti smo ili da znanje učinimo nemogućim ili da zapadnemo u jedan od naših skeptičkih argumenata.

Pod "pouzdanim" možemo podrazumevati odgovarajući metod koji je, ako ga ispravno primenjujemo, savršeno pouzdan i nikada nas ne vodi pogrešnom verovanju. Međutim, sasvim nezavisno od opšte teškoće razlikovanja između manjkavosti metoda i propusta u našem korišćenju metoda, čini se kranje neverovatnim da uopšte postoji bilo koji savršeno pouzdan metod dolaska do verovanja. Ljudsko biće je pogrešivo i njegova pogrešivost se ispoljava ne samo u korišćenju metoda nego i u dostupnim mu metodama do dolaska do verovanja. Stoga, ako znanje iziskuje neki nepogrešiv ili savršeno pouzdan metod, onda je ono nemoguće.

Ali ako odustanemo od pojma potpune pouzdanosti i zahtevamo samo da je metod u većini slučajeva pouzdan, otvaramo prostor za drugi tip skeptičkih argumenata. Kako to da je metod koji je bio neuspešan u nekim drugim relevantnim aspektima sličnim okolnostima ovog puta dovoljan da donese znanje? Ako smo uopšte gajili bilo kakvu nadu da će nam izvesno tumačenje znanja pomoglo u odbacivanju skeptičkih argumenata, izgleda da upravo ponuđeno tumačenje ne poboljšava nego pogoršava stvari. Naravno, to samo po sebi ne pokazuje da je tumačenje rđavo. Možda baš tačno tumačenje znanja na nesreću pruža šansu skeptiku. Ipak, sa time ne bi trebalo da se pomirimo sve dok nismo ubeđeni da nema nijednog drugog tumačenja znanja koje bi skeptiku manje išlo u prilog. Još uvek se možemo nadati da ćemo naći neko koje će skeptiku otežati a ne olakšati položaj.

Poslednja odstupnica bi bila u zahtevu da metod samo u ovoj prilici bude pouzdan. Ovim se naša pažnja odvraća od ranijih slučajeva u kojim je metod bio neuspešan, tako da se spašavamo i od skeptičkog argumenta koji upravo od tih slučajeva polazi. Međutim, s razlogom možemo sumnjati da ovaj zahtev za pouzdanošću metoda u datoj prilici predstavlja bilo kakvu stvarnu dopunu trodelnog tumačenja. Ako je pouzdanost definisana pomoću istine kao rezultata, prvom uslovu za znanje ništa se ne dodaje time što ćemo ograničiti pažnju na konkretan slučaj. Ako se definiše pomoću opravdanja, ništa se ne dodaje trećem uslovu. A čini se da ne preostaje nijedno drugo prihvatljivo tumačenje. (Ipak, možda uzročna teorija pruža pojam opravdanja koje se tiče konkretnog slučaja; videti 2.4.)

Konkluzivni razlozi

Drukčiji pristup izvor Henrijevog neuspeha u getijeovskom primeru nalazi se u tome što Henrijevi razlozi nisu bili konkluzivni. Ako za znanje zahtevamo opravdano istinito verovanje zasnovano na konkluzivnim razlozima, otpadaju svi getijeovski slučajevi, ako i bilo koji slučaj u kojem je subjekt slučajno u pravu.

U okviru ovog pristupa, sve snage moraju biti usmerena ka pružanju zadovoljavajućeg objašnjenja šta znači da su razlozi konkluzivni. Jedan predlog bi bio da ako verovanja $A - M$ predstavljaju konkluzivne razloge za verovanje N , onda

verovanja $A - M$ ne bi mogla biti istinita ako je N lažno. Ovim bi protivprimeri bili isključeni, ali bi i znanje u najboljem slučaju postalo sasvim retka pojava. Ako ništa drugo, empirijsko znanje sada izgleda nemoguće; u empirijskoj oblasti, naši razlozi nikada nisu u tom smislu konkluzivni.

Slabije tumačenje dugujemo F. Dreckiju (1971), koji ističe da su nečiji razlozi $A - M$ za verovanje N konkluzivni akko $A - M$ ne bi bili istiniti ako je N lažno. Ovo tumačenje je slabije zato što se tvrdi da $A - M$ ne bi bili istiniti ako je N lažno a ne, kao što jače tumačenje zahteva, da ne bi mogli biti istiniti ako N lažno. Čak je ono toliko slabo da ni ne daje pravi smisao izraza "konkluzivno", ali to zaista nije važno. Čini mi se da je slabije tumačenje, u svojim opštim crtama, na dobrom tragu pa će mu i teorija koju ću u sledećem poglavlju zastupati biti očigledno slična. Ipak, ta teorija će se razlikovati utoliko što neće govoriti o razlozima; u tome je njena prednost zato što zaista izgleda moguće imati opravdano verovanje koje se ne zasniva na razlozima. Možda moje verovanje da sada osećam bol može biti opravdano a da se teško može reći kako se ono zasniva na razlozima, konkluzivnim ili nekim drugim. Uopšte ga ne zasnivam ni na kakvim razlozima.

Uzročna teorija

A. I. Goldman predlaže uzročnu dopunu trodelnoj definiciji (Goldman, 1967). Početna dijagnoza getijeovskih protivprimera može biti da je Henrijevo opravdano verovanje srećnim sticajem okolnosti istinito. Ova dijagnoza sama po sebi ne može da pruži zadovoljavajući odgovor. Ne možemo prosto zahtevati odsustvo bilo kakve sreće zato što se svi mi u nekoj meri oslanjamo na sreću. Na primer, činjenica da naš pouzdan metod dolaska do verovanja u konkretnom slučaju dovodi do istinitog a ne lažnog verovanja, kao što se ponekad dešava, biće bar što se nas tiče samo stvar sreće. Naravno, to što je sreća uvek u igri pruža i skeptiku oslonac (toehold). Međutim, postavljena dijagnoza može uputiti na bolji odgovor. Goldman primećuje da ono što verovanje u getijeovskom slučaju čini istinitim nije ono što je Henrija uzročno navelo na to verovanje. Zato on kao četvrti uslov za znanje da p predlaže zahtev da bi činjenica da p trebalo da bude i uzrok a 'ovog verovanja da p . Ovaj zahtev isključuje getijeovske slučajeve zato što je verovanje u njima slučajno istinito. Potrebna nam je veza između verovanja i istine koja predupređuje ovakav ishod, a izgleda da uzročna veza to omogućuje.

Ma koliko bio privlačan, ovaj pristup nailazi na teškoće. Prva je da bismo teško pretpostavili kako činjenice bilo šta uzrokuju; one su svakako previše invertne da bi uticale na tok dešavanja u svetu, čak i ako bi to bio samo mentalni svet naših verovanja. Na kraju krajeva, šta su činjenice? Prva pomisao je da su činjenice slične, ako ne i istovetne, istinitim sudovima (što bi objasnilo zašto nema lažnih činjenica). Ali, mogu li istiniti sudovi bilo šta uzrokovati? Zaista, činjenice (ili istiniti sudovi) pre odražavaju svet nego što na njega utiču. Izgleda da preovlađujuća analiza uzročnosti kao uzroke opravdano dopušta samo događaje i možda subjekte delanja (agents). Drugo, postoji problem u vezi sa znanjem o budućnosti; čini se da Goldmanov predlog u ovom slučaju ili zahteva backward causation (da budućnost uzrokuje prošlost) ili, pošto posledice ne mogu da dolaze posle svih uzroka, ima za posledicu nemogućnost znanja o budućnosti. Treće, postoji i problem opšteg znanja (znanja opštosti), ili uopštenije govoreći, znanja dobijenog zaključivanjem. Moje verovanje da su svi ljudi smrtni jeste prouzrokovano, ali ne činjenicom da su svi ljudi mrtvi; ako ga bilo koje činjenice uzrokuju, onda su to činjenice da su ovaj čovek, onaj čovek, itd., umrli. A smrt ovih ljudi nije prouzrokovana činjenicom da svi ljudi umiru (što bi,

uvođenjem posrednog uzroka, omogućilo primenu uzročne analize); pre je slučaj da svi ljudi umiru zato što su ovi ljudi (kao i drugi) umrli. Kako onda uzročna analiza može da pokaže da znam da svi ljudi umiru?

Naravno, na neke od ovih primedbi se može odgovoriti. Uprkos prvom prigovoru, nije baš neuobičajeno da govorimo o činjenicama kao uzrocima. Činjenica da filozofi nisu još dovoljno ubeđeni da razumeju ideju o činjenicama kao uzrocima ne bi trebalo da nas uzročno navede da odgovor o uzročnom delovanju odbacimo kao filozofski neosnovan (unsound). (Rečenica koju smo upravo formulisali govori suprotno is a case in point.) Takođe, u odgovoru na drugi prigovor mogla bi se ponuditi složenija teorija koja bi dopustila da činjenice mogu biti predmet saznanja i u situacijama kada su činjenica i verovanje različite posledice nekog zajedničkog uzroka. Međutim, izgleda da je sa treći prigovorom još teže izaći na kraj. Dopuštanje uzročnog dejstva činjenica neće nas baš mnogo podstaći da pretpostavimo kako opšte činjenice mogu uzrokovati opšta verovanja. U nekim svojim aspektima uzročna teorija uliva nadu, a teorija koju ću zastupati se u stvari može protumačiti kao uopštavanje uzročne teorije.

Zaključna zapažanja

Razni predlozi razmotreni u prethodnom odeljku prikazani su kao dopune trodelnoj analizi, s tim što smo se složili da je Getije prethodno pokazao da je ta analiza nepotpuna. Ipak, bar jedan od tih predloga se može protumačiti i kao direktna odbrana trodelne analize. Bilo koji predlog koji daje novu teoriju opravdanja mogao bi uspešno da pokaže kako u getijeovskim slučajevima odgovarajuća istinita verovanja uopšte nisu bila opravdana. Upravo tako možemo shvatiti i uzročnu teoriju. Uzročna teorija bi mogla da tvrdi da je neko verovanje opravdano jedino ukoliko je prouzrokovano (direktno ili indirektno) činjenicama. To bi značilo da se između tri mogućnosti razgraničenih u odeljku 2.2 ona opredeljuje za mogućnost 1. (Tako bi se mogle shvatiti i neke verzije predloga koji se poziva na pouzdanost.) Ako bismo se opredelili za taj put, onda bismo pošli od uzročne teorije opravdanja; uzročna teorija znanja bi prosto bila jedna od posledica.

Uzročna teorija opravdanja bi se mogla osporiti tvrdnjom da nemamo nikakvih garancija da verovanja mogu biti opravdana samo na jedan način; konkretno, nemamo stvarnih razloga za pretpostavku da bilo koji prihvatljivi način opravdanja verovanja mora imati uzročni karakter, odnosno, da sva opravdana verovanja moraju biti prouzrokovana odgovarajući činjenicama. Recimo, samim tim što ne želimo da dopustimo postojanje moralnih činjenica (ako to zaista ne želimo), svakako da ne želimo unapred da isključimo mogućnost da su neka moralna verovanja opravdana. Takođe možemo biti podozrivi u pogledu postojanja uzročno delotvornih matematičkih činjenica, a da ne želimo da tvrdimo kako matematička verovanja zbog toga ne bi mogla biti opravdana.

Međutim, još je važnije to da je predloženo uzročno tumačenje opravdanja pogrešno zato što poriče mogućnost da lažno verovanje bude opravdano. U slučaju lažnog verovanja da p nema nikakve činjenice da p koja bi ga prouzrokovala. Ovaj prigovor bi se mogao izbeći samo tako što bi se našlo tumačenje opravdanja lažnih verovanja drugačije od onog ponuđenog za istinita verovanja. Ipak, to ne može biti dobro rešenje. Opravdanje mora biti isto i za istinita i za lažna verovanja, ako ni zbog čega drugog onda zato što se možemo zapitati i možemo utvrđivati da li je neko verovanje opravdano (na primer, neko verovanje o budućnosti) pre nego što ustanovimo da li je ono istinito ili lažno.

Ova kritika ostavlja prostor za drugačiju vrstu uzročne teorije, čije obrise smo naznačili pri kraju odeljka 2.2. Spoj uzročne teorije znanja i teze da je neko verovanje opravdano akko bi ono tek ukoliko je istinito bilo znanje, omogućuje nam da pružimo uzročno tumačenje opravdanja koje izbegava teškoću sa lažnim opravdanim verovanjima.

DODATNA LITERATURA

Možda najraniju raspravu o trodelnoj definiciji (i njeno odbacivanje) imamo u Platonovom Teetetu (Plato, 1973, 201c-210d).

Ogromna produkcija radova nedavno podstaknuta uočavanjem nedostataka trodelnog tumačenja brižljivo je analizirana, uz obilje referenci, u Shope (1983). Naravno, mnoge pristupe getjeovskom problemu (uključujući i Šoupov) i njihove varijacije ovde nisam razmatrao.

Većina članaka na koje se u ovom poglavlju pozivamo sakupljena je u Pappas and Swain (1978); taj zbornik takođe sadrži jedan analitičan uvod u ovu problematiku.

Prichard (1967) daje jedno zanimljivo i osobeno tumačenje odnosa između znanja, verovanja, izvesnoti i istine.

Ovde se nismo bavili važnim pitanjem da li znanje implicira verovanje. O njemu, upor. Ring (1977).

Članci Getjea, Pričarda i Vuzlija sakupljeni su u Phillips Griffiths (1967).